

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДОКТОРСКАТА ДИСЕРТАЦИЯ НА МИЛЕНА ФРЕНКЕВА НА ТЕМА: “ТЕРОРИЗМЪТ, ОТРАЗЕН В ПРЕСАТА: ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ НАГЛАСИТЕ И ПОВЕДЕНИЕТО НА ХОРАТА” - БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ, ИНСТИТУТ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО И ЧОВЕКА

РЕЦЕНЗЕНТ: проф. дфн Крум Крумов

Милена Френкева е редовен докторант към Института за изследване на населението и човека – БАН, с научен ръководител проф. д.пс.н. Толя Стоицова. Още в началото си позволявам да квалифицирам избраната тема “Тероризмът, отразен в пресата – влияние върху нагласите и поведението на хората” като изключително актуална, важна от изследователска гледна точка и твърде коварна.

Нейната актуалност е очевидна за всички – една стара форма на екстремално противоборство между хората излезе извън своя обичаен предел и замени класическите форми на военно противопоставяне между човешките общности, етносите, отделните държави и междудържавни групировки. Доказателство за важността на проблематиката са многобройните изследвания, появили се през последните десет години на всички равнища на социалното познание и в частност – окончателното оформяне на една самостоятелна научна област каквато е Психологията на тероризма. Коварството на темата е многопластово: от една страна, изследователите са вътре в

събитийността, в процеса, което прави труднодостъпна феноменологията на явлението; от друга страна самата информация за същността на конкретния терористичен акт е идеологически натоварена и понякога умишлено маскирана, доказателство за което са коренно противоположните интерпретации на фундаменталното събитие, наричано “повратен момент в съвременната история” и отбелязвано вече символично като “9/11”; на трето място социалните когниции на субекта и обекта на агресията са огледални – техните взаимни перцепции винаги са базирани върху двуполюсни дименсии и т.н. Казвам всичко това в самото начало, не за да извеждам самоцелно характеристиките на изследваната проблематика, а за да обърна внимание върху научната смелост на докторанта – една такава проблематика е благодатна за монографично изследване, но за защита на докторска теза наистина се изисква научна смелост и дръзновение.

Рецензираният дисертационен труд представлява теоретико-емпирично изследване, композирано в три основни глави, увод, заключение и основни изводи, библиография и приложения, с общ обем от 178 страници. Научният апарат включва 208 източника на кирилица и латиница, а при анализите са използвани 36 таблици, 9 диаграми, 4 графики и една схема.

Първата глава е теоретична и е озаглавена “Личностни нагласи и медийни ефекти”. В нея най-напред се изясняват същността и особеностите на социалните нагласи, въз основа на които се пречупват медийните въздействия. На професионалните психолози е известно колко мащабна е проблематиката, свързана с атитюдите, но докторантът е съумял да засегне най-съществените аспекти от тази проблематика, очертавайки структурата и функциите на социалните

нагласи, подходите за тяхното изследване, моделите за тяхното формиране. Успешно е изяснено влиянието на емоциите върху нагласите, изследвана е връзката между социални нагласи и поведение, анализирани са функциите на типовете медии като фактор за формиране на нагласите. Анализите са пречупени през характеристиките на информационния процес при отчитане на неговите особености и разновидностите на информационните източници. Въз основа на това докторантът пристъпва към описание на различните модели на медийните ефекти като резултат от рефлексията, получена от медийното въздействие върху аудиторията. Описани са различни медийни модели като Моделът на ползите и удоволствията, Моделът на топлите и студените медии, Моделът на отговорността и популизма и т.н., при което историческата ретроспекция успешно е съчетана с умел логически анализ. В крайна сметка анализът в тази глава се свежда до медийно отразения тероризъм и неговите ефекти върху аудиторията, което по същество представлява сърцевината на дисертационния труд. Тук при изясняване на отделните аспекти от психологията на тероризма особено се подчертават функциите на терористичния акт и тяхната връзка с медийните ефекти като се поставя ясна разграничителна линия между обекта на реалната агресия и целите, които преследва агресивното действие, между които по принцип е възможно да няма нищо общо. В съвременното общество в крайна сметка целите на терористичния акт се свеждат до величината на медийния ефект, без който самият акт губи своя смисъл и предназначение. Докторантът свежда анализа си именно до тази символична връзка между тероризъм и медии, което всъщност става и център на теоретичната постановка на изследвания проблем. Оттук

нататък се очертава като съвсем логична следващата стъпка, която е свързана с изясняване на степента на влияние на медийно отразените терористични прояви върху личността.

Във втората глава от дисертационния труд е представен теоретичния модел на изследването, изследователската цел, хипотезите, и методическия инструментариум.

Издигнати са две основни хипотези съгласно които се допуска, че 1) силата и посоката на възможността за влияние на отразения в пресата тероризъм зависят от вида на представената информация, нейната честота и интензивност и, че 2) влиянието на медийното насилие върху нагласите и поведението на хората зависи от личностните им особености. Тези две основни хипотези са конкретизирани чрез извеждане на различни техни аспекти, при което се допуска – че съществуват различия при отразяването на тероризма от отделните печатни медии, че общите нагласи по отношение на медийното насилие и терор корелират с нагласите по отношение на тероризма, отразен в пресата, че са налице различия в отразяването на тероризма в межкултурен и международен план, че е възможна корелационна връзка между външния локус на контрола и негативните нагласи към тероризма, отразен в пресата и т.н. За проверка на издигнатите хипотези е използван комплексен инструментариум, който включва:

- ❖ Контент анализ
- ❖ Въпросник за изследване на нагласи към насилието в медиите
- ❖ Въпросник за измерване на нагласи към тероризма, отразен в пресата

- ❖ Метод за измерване на генерализираните очаквания - оптимизъм/негативистични очаквания
- ❖ Въпросник за оценка на тревожността на Чарлз Спийлбъргър (STAI-формаY)
- ❖ Въпросник за определяне на локуса на контрола
- ❖ Сценарии за възприемане на тероризма като проява на тероризъм или патриотизъм (конструирани по Елизабет Дан)

В третата глава е представено емпиричното изследване и са анализирани резултатите от него. Изследвани са публикации за тероризма, обнародвани през определени периоди във вестниците “Труд” и “Стандарт”, а също така са направени препратки и към в. Известия. Анализите на публикациите в печатните издания са във връзка с отразяването на международни събития с конфликтен характер, а именно – протестите в ислямския свят срещу публикуването в западни вестници на карикатури на пророка Мохамед, войната между Израел и Хизбула и проявите на тероризъм, описани в българската и руската преса след събитията в Беслам.

След направения паралел между изданията по отношение на стила, експресивността и аналитичността на материалите се пристъпва към обсъждане на резултатите от изследването. Те показват, че съществува значима положителна корелация между намерението на изследваните лица да се информират за тероризма от пресата и трите компонента от Модела на планираното поведение, а именно: “намерение – субективна норма”, “намерение – нагласа”, “намерение – поведенчески контрол”. Въз основа на факторен анализ се извеждат и конкретните фактори, които изграждат компонентите от

трикомпонентната структура на планираното поведение – нагласа, субективна норма и възприет поведенчески контрол.

В тази глава особен интерес представлява анализът на резултатите, получени при изследване на нагласите към тероризма, където изследваните лица трябва да квалифицират конкретния акт като проява на тероризъм или на патриотизъм. Обобщенията са представени професионално с много таблици, графики и диаграми. Разкрити са статистически значими корелации между нагласите към насилие и терор в медиите и компонентите от Модела на планирано поведение по отношение на тероризма. Същите зависимости са установени и по отношение на оптимизма на личността и нейните нагласи към тероризма, което е по посока на издигнатите хипотези.

Обобщено може да се каже, че представянето и обсъждането на резултатите от изследването в емпиричната част не е самоцелно, а е съобразено с доказването на издигнатите хипотези, което придава цялостност и завършеност на дисертационния труд.

Самото емпирично изследване е проведено професионално, обсъжданията са компетентни, аналитични и са съобразени с изследователските задачи.

Направените изводи и обобщения са значими за социалната практика и отразяват политически тенденции и социални нагласи, доминиращи в българското общество.

При разработването на дисертационния труд е използван солиден научен апарат, който е необходим и достатъчен.

Представената справка адекватно отразява основните научни приноси на дисертационния труд.

Като отчитам тези научни постижения, аз бих искал да отбележа и някои недостатъци и пропуски, които трябва да бъдат взети под внимание при бъдещи изследвания.

Първо, както в началото споменах, темата е твърде “коварна” и именно поради това трябва да се избягват категоричните квалификации на обекти и явления, чиято същност се интерпретира по амбивалентен начин. Като пример мога да дам “Хисбула”, която в дисертацията се квалифицира като терористична групировка. В случая би трябвало, макар и мимоходом, да се спомене и нейната противоположната квалификация, съгласно която “Хисбула” или “Партията на Бога” е шиитска организация с връзки и влияние в Ливанския парламент и Правителство, чието цивилно крило например поддържа най-различни социални структури – болници, училища, телевизии и пр.

Второ, препоръчвам на докторанта в бъдеще да се отнася по-критично към изследователски инструментариум като този на Елизабет Дан и колеги. Известно е колко силно манипулативен може да бъде подобен инструментариум (особено в ръцете на опитни манипулатори), които са наясно, че всеки предходен айтем от един въпросник, създава контекста за следващия айтем и предопределя отговора. В конкретния случай манипулативността е очевидна: *Сценарий №6*, който измерва нагласите към Израел започва със следното изречение – “Израел извърши вчера нови атаки по военни и цивилни обекти в Ливан”, а *Сценарий №7*, който измерва нагласите към Хизбула започва със следното изречение – “Терористи от Хизбула обявиха, че започват "открита война" и изстреляха ракети с обсег 100 км”.

Трето, в трета глава се представят емпирични данни, чрез които се разкрива, че при българската извадка действията на Хизбула се

приемат в малка степен като акт на тероризъм, което не съвпада с резултатите от изследването на Елизабет Дан и нейните колеги. Препоръчвам на докторанта да обърне внимание на този факт, тъй като той е много интересен и съществува въпреки очевидната манипулативност на *Сценарий №6* и *Сценарий №7*.

Уверен съм, че тези мои бележки ще бъдат третирани, както от докторанта, така и от уважаемото Жури като напътствия за бъдеща изследователска работа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Като имам предвид научните достойнства на рецензирания дисертационен труд, неговата актуалност и значимостта на получените резултати за науката и социалната практика, предлагам на уважаемите членове на Научното жури по психология да гласуват за присъждане на образователната и научна степен “доктор” на Милена Димитрова Френкева.

26.09.2011 г.

С о ф и я

Подпис:

(проф. дфн Крум Крумов)